

DominicusAmsterdam
Serie: Spreken over God.
God complex. door Annewieke Vroom, 19 nov. 2016

Lezingen

1. Uit *De Vrolijke Wetenschap* van Friedrich Nietzsche, eerste stuk van de paragraaf 'De dolle mens' (boek III, 125), orig. 1882, vertaling Pe Hawinkels.

Hebt gij niet gehoord van de dolle mens, die op klaarlichte morgen een lantaarn opstak, op de markt ging lopen en onophoudelijk riep: 'ik zoek God! Ik zoek God!' - Omdat er daar juist veel van die lieden bijeenstonden die niet aan God geloofden, verwekte hij een groot gelach. 'Is hij soms verloren gegaan?' vroeg de een. 'Is hij verdwaald als een kind?' vroeg de ander. 'Of heeft hij zich verstopt? Is hij bang voor ons? Is hij sloop gegaan? Naar het buitenland vertrokken?' - Zo riepen en lachten zij door elkaar. De dolle mens sprong midden tussen hen in en doorboorde hen met zijn blikken. 'Waar God heen is?' riep hij uit. 'Dat zal ik jullie zeggen! Wij hebben hem gedood - jullie en ik! Wij allen zijn zijn moordenaars! Maar hoe hebben wij dit gedaan? Hoe hebben wij de zee kunnen leegdrinken? Wie gaf ons de spons om de horizon uit te vegen? Wat hebben wij gedaan, toen wij deze aarde van haar zon loskoppelden? ['losketteten', los-ketende]. In welke richting beweegt zij zich nu? In welke richting bewegen wij ons? Weg van alle horizonnen? Vallen wij niet aan één stuk door? En wel achterwaarts, zijwaarts, voorwaarts, naar alle kanten? Is er nog wel een boven en beneden? Dolen ['irren'; dolen maar ook: vergissen] wij niet als door een oneindig niets?

2. Uit een interview met Derrida in de *Rolling Stone* (bron: *Derrida. Een Inleiding*. Door Erik Oger, Pelckmans Kapellen 2005, p.7).

Wanneer men mij vraagt: 'Hoe gaat het?' –wat een dwaze vraag!- wil ik antwoorden: 'Op welke verdieping? ... Het is alsof ik een kleine menigte mensen was die op meerdere verdiepingen leven en elkaar kruisen. Er is een verdieping waarop iemand leeft die erg ziek is, bijna stervende; een andere waar een veinzer verblijft; nog een andere waar iemand zich drogeert; en dan uiteindelijk een laatste verdieping waar men zich goed voelt.' ... 'Net zo min als een ander ben ook ik niet alleen met mezelf. *'Je ne suis pas un seul'*, Ik ben niet alleenstaand. Het "ik" is geen ondeelbaar atoom.

Overweging

Een goede vriend van mij doet momenteel een cursus met de titel 'in 365 dagen succesvol'. Hij doet dit met enige ironie, door de wat vette titel, maar vooral vanuit een oprecht verlangen naar geluk. In de cursus neemt een hondertal mensen een jaar om zich het eigen leven meer naar de zin te maken, door vanalles te denken en te doen. Van mediteren tot parachutespringen tot groeps gesprekken, via wekelijkse e-mails en met een intensief relatieweekend. Een grondig zelfonderzoek. Ik wil hier absoluut niet cynisch over doen, al vind ook ik de titel verschrikkelijk. Cynisme zou ongepast zijn, gezien de ernst van de zaak. De cursus neemt ernst met de grote klus die mensen vandaag de dag aantreffen: je moet iemand zijn, maar wie dan, dat is niet helder.

Vandaag zal ik de vraag overwegen: wat bedoel je als je over God spreekt? Wij geven hier (in de kerk) elke week antwoord op die vraag. Maar deze keer doe ik het eens vanuit mijn vak, de filosofie. De twee teksten die wij lezen hangen al jaren op mijn muur, keukenkastjes, of, .. net waar ik woon, ik lees ze al jaren. Nietzsche verdween op enig moment, maar Derrida bleef. Als mij de vraag wordt gesteld, wat bedoel je als je over God spreekt, dan is het eerste wat ik opmerk: die vraag naar God is voor velen niet de eerste vraag meer. De vraag die veel mensen plaagt, is de vraag naar het zelf. Wie ben ik? Daarmee wordt men wakker, 's ochtends vroeg of diep in de nacht.

Nietzsche voorzag dit al in 1882. Daarom is hij zo beroemd geworden. Niet toevallig werkte hij in de wetenschap. Daar zag hij het, het begin van het einde van de grote antwoorden. Hij pleitte voor een nieuwe levenskunst, waarin de grote vragen toch doorleefd zouden worden. In het gelezen fragment liet hij daartoe een dolle mens op de markt lopen. Op klaarlichte dag, met een lamp. De mensen vinden hem belachelijk, ze weten niet dat ze in duisternis leven. Ze honen en lachen. De dolle mens zegt hen: weten jullie niet, wat er gaande is? En hij zegt het ze zo krachtig als kan: jullie hebben God gedood. En tegelijk: maar hoe kun je de zee leegdrinken? Om de paradox in dit stuk, is het wereldberoemd geworden. Het werd het meest bekende filosofische fragment over God van de moderne tijd. Omdat er niet staat, God bestaat niet, maar er staat – God is gedood, en ook wijst het erop hoe bespottelijk het is, een mens die de zee leegdrinkt/die denkt de zee leeg te kunnen drinken.

Ik wil een enkel aspect belichten van die voorzienige Nietzsche: de mens doolt in een oneindig niets. De mens voelt de klamme adem van de lege ruimte in de nek, schrijft hij ook. Dit is de wereld van de mens die zichzelf zoekt zonder ankerpunten. Losgeketend van de zon, ja, het geeft een zekere vrijheid, maar waar liggen de nieuwe wegen?

Die zoekt de mens van nu – of ten minste, mijn studenten, de beroemde generatie van de 'dertigers', en ik zelf – via de vraag: wie ben ik? Die vraag naar de *mens* is de overkoepelende vraag geworden, maar waar Nietzsche op vooruit loopt: dit kan helemaal niet. Dit is dolen door een lege ruimte. Als er geen contrast is, geen ankerpunt, geen tegenwicht van eeuwige duur, hoe kan een mens weten wie hij of zij is?

De vraag naar het zelf is een moeilijke. De filosoof Jacques Derrida, die wij lezen, heeft veel over het zelf geschreven, net als de postmoderne filosofen om hem heen. Zijn visie is, kortweg: het ik is een veelvoud aan personen. Hij legt het eenvoudig uit, vanuit de vraag 'hoe gaat het?'. Derrida antwoordt (zoals we lezen, uit een interview in *Rolling Stone*) met een tegenvraag: 'Op welke verdieping?' Wij zijn nooit maar een enkel iemand. Ook het idee van een enkelvoudig subject is, als het ware, dood.

Derrida geeft ook antwoord, door aan te geven welke verdiepingen belangrijk zijn. We ontmoeten, als in een film, vier bewoners. En typisch een postmoderne filosoof noemt hij nu niet de leukste bewoners –geen gezellig huis daarbinnen. Welke personen noemt hij?

Ten eerste een veinzer, die de schijn op houdt, die zich anders voordoet dan hij is van binnenuit gezien. Misschien maakt hij zich groter dan hij is, of kleiner, of gewoon net een beetje anders. Misschien veinst hij uit liefde, misschien uit gemak, misschien om te overleven. En wie woont daarnaast? Iemand die zichzelf drogeert. Woont die ook bij u? Bent u ook een anaesthesist voor uzelf? Een pil om de pijn niet te voelen, of een lekker glas wijn. Of twee. (Drie;)). We halen wat uit, om het leven niet te voelen. En soms is er iets dat helpt. Van groot belang is dat, niemand

kan altijd onverdoofd leven. Echte troost is soms moeilijk te vinden, en je moet wat. Ook woont er in Derrida iemand die stervende is – misschien letterlijk, en dan is er de vraag, hoe heb ik geleefd? Een keiharde vraag kan dat zijn. Misschien bedoelt hij het symbolisch, zoals iets in je kan afsterven als er te lang geen beroep op gedaan wordt – door een ander, door jezelf. En dan helemaal tot slot noemt hij het nog: iemand met wie het goed gaat. Er zijn natuurlijk nog meer verdiepingen te bedenken. Maar waar het om gaat, we zijn niet een enkelvoudig iemand.

Dan terug naar de vraag naar God. Als iemand vraagt: wat bedoel je als je over God spreekt? Dan wil ik zeggen: dit staat niet los van de vraag, wat bedoel je als je over jezelf spreekt. Wie ben je zelf? Die vragen zijn, denk ik, in onze tijd niet los te denken.

Mijn antwoord op de vraag naar God is, parallel aan het antwoord van Derrida: vanaf welke verdieping? Wie in mij wil je spreken over God? Wilt u een antwoord van de verdoover, die troost zoekt? Die eens een gebed probeert, een lied? Of wilt u spreken met de veinzer, die de schijn ophoudt? Die een lied zingt zonder het te geloven – in de hoop, misschien draait er iets om. Wilt u spreken over God met degene met die op sterven na dood is? Diegene spreekt wellicht zeer ongeduldig over God. Wilt u spreken met degene met wie het goed gaat?

Of, wil je degene spreken, waar Nietzsche over schrijft, die ronddoelt door een oneindige leegte, en niet eens uw vraag meer begrijpt. Ze wonen er allemaal, in mij. Er woont zelfs iemand die met een lantaarn de markt op wil, hier of in Amerika, om wijsheid te delen, op wat sommigen denken dat een klaarlichte dag is. Die personen hebben hun eigen antwoorden op de vraag naar God, in mij weer anders dan in u.

Dit betekent niet dat wij zijn overgeleverd aan de personen die wij in ons aantreffen. Zowel Derrida als Nietzsche wezen daarop. Ieder van ons maakt een keuze. Derrida en Nietzsche noemden hun levenskunst niet ‘In 365 dagen succesvol’. Eerder was het: een leven lang proberen waarachtig te zijn. Zoiets doen wij hier ook. Naar een bepaald beeld van God toeleven, zoals we wekelijks doen, een bepaalde visie daarop wakker houden, dat betekent ook: een tegenover vinden voor die vele personen in onszelf. Ze een specifieke kant op richten. De twee staan niet los van elkaar: de vraag naar God en de vraag naar het zelf. Het godsbeeld en de constellatie van wie we zijn ontwikkelen zich tegelijkertijd. Het ene kan niet werkelijk groeien of veranderen zonder het andere. Het zijn verbonden complexen. De vraag naar boven is de vraag naar binnen, en andersom.

Tot slot. Welke richting gaan wij dan op, met ons spreken over God? U bent hier wellicht omdat u hebt ervaren, of wilt ervaren, dat hier die persoon met wie het goed gaat sterker wordt. Dat is mijn hoop althans. Dat die verdieping waar het goed vertoeven is vergroot kan worden, om met de anderen te kunnen delen. Maar dit zonder de ontkenning van de veinzer, de verdoover, de godverlater, en wie dan ook maar. Een eenduidig antwoord op de vraag naar God wijs ik graag af. Een dergelijke eenduidigheid lijkt winst, maar de prijs is te hoog: ze zou vergen dat wij verdiepingen in onszelf ontkennen, die juist horen bij die mens die in het begin door God geroepen werd, in dat oude verhaal. Waar de vraag daar begon: ‘mens, waar ben jij?’ (Gen3:9).